

Weöres Sándor költészete és az újkori hermetikus hagyomány

Absztrakt A keleti vallásfilozófia inspiráló hatása a modern nyugati hermetikus, ezoterikus és okkult hagyomány egyik meghatározó eleme, ahogy ez a teozófiai és antropozófiai tanok esetében is megmutatkozik. Ez a szemléletmód egyaránt hatott a magyar hermetikus filozófia kiemelkedő alakjának, Hamvas Bélának a műveire és a Hamvast „mentorának” tekintő Weöres Sándor költészetére. A tanulmány Weöres azon műveire fókuszál, amelyekben a nyugati ezoterikus hagyomány és a keleti filozófia elvei sajátos szintézisben jelennek meg. A transzcendens felé irányuló művészi törekvéseit *A teljesség felé* (1945) című filozófiai prózája, valamint *Az állandó a változóban* (1938) és az *Ének a határtalanról* (1980) című versei jelzik. Ezen premisszák alapján Weöres művészetét kiemelt figyelmet érdemel a modern hermetikus hagyomány és a művészet kapcsolatának vizsgálata során.

„A kinti űr s a bennünk rejlő
egyedbe özőnlik: ajándék e perc”¹

33

„A világegyetem, szól az analógiás gondolkodás,
nem egyéb, mint ember,
és az ember nem egyéb, mint a világegyetem”²

Az újkori nyugati hermetikus, ezoterikus–okkultista tradíció meghatározó eleme a távol-keleti vallásfilozófia inspiráló hatása, ahogy ez a teozófiai és antropozófiai tanoknál is megfigyelhető. Ez a szemléletmód a magyar hermetikus filozófia kiemelkedő alkotójának, Hamvas Bélának a munkásságában, valamint a Hamvast „mestereként” tisztelő Weöres Sándor költészetében szintén meghatározó elem.

Weöres a *Tao te King* költői fordítására is vállalkozott, interjúiban pedig számos esetben utalt az antropozófia és a távol-keleti bölcsélet meghatározó élményeire. A tanulmány Weöres néhány olyan művére koncentrál, amelyekben a nyugati ezoterikus hagyomány és a keleti bölcsélet tanai sajátos szintézisben jelennek meg. Elsőként Weöresnek a nyugati misztikus tanokhoz és a keleti tradíciókhoz való

1 WEÖRES Sándor, *Az állandó a változóban* = *Uő., Egybegyűjtött írások*, 2. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981, 160.

2 HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1988, 386–387.

viszonyulását szeretném megvilágítani. Majd a hermetikus hagyomány legjelentősebb 20. századi magyar képviselője, Hamvas Béla munkásságának azokra az elemekre térek rá, amelyek Weöres költészete szempontjából meghatározók. Végül Weöres Sándornak a hermetikus tanokkal összefüggésbe hozható költeményeiből emelek ki néhányat.

Weöres viszonyulása a hermetikus hagyományhoz és a keleti tradíciókhoz

„...az eszmevilág, amiben élek vagy élni próbálok, egyáltalán nem sajátom, nem új, ez merőben ősi...”³

Weöres Sándor (1913–1989) számos interjúban és levelében vallott a szemléletét formáló hatásokról. A hermetikus–ezoterikus tanok körébe tartozó teozófia és antropozófia tanait már gyermekkorában megismerte, ifjúkorát, egyetemi éveit és egész költői pályáját végigkísérték ezek a hatások. Többek között a mesterként tisztelt Hamvas Béla (1897–1968) révén. Weöres gyermekkori emlékként utal egy csöngői születésű, Bécsben élő, teozófiai és antropozófiai körhöz tartozó hölgyre, mint írja: „Gyermekkoromban Csöngén antropozófusok is éltek, akik a kereszténységet a keleti filozófiákkal szintetizálták. Magam sose lettem antropozófus, de sokat tanultam tőlük. Ők nyitották rá a szememet a buddhista, a vaisnava, a saiva világra.”⁴ Az említett antropozófiai nézeteket elsősorban Rudolf Steinerhez köthetjük, aki a Helena Blavatsky vezette teozófusok köréből kiválva, a keleti vallásfilozófiai elemek mellett a kereszténységnek is meghatározó szerepet tulajdonított eszméiben, az általa antropozófiának nevezett ezoterikus irányzatban. A steineri filozófia a megismerő és cselekvő, azaz az aktív egyéniségre helyezi a hangsúlyt.⁵ A Weöresre ható antropozófiai tanok mindenekelőtt *A teljesség felé* (1945) című prózájában köszönnek vissza.

Az igazi ösztönző erőt azonban az ifjúkori olvasmányélményei jelentették, amelyek – amint számos interjúban megemlíti – az egész életművét átható keleti vallásfilozófiai hatást megalapozták. Mint hangsúlyozza „Lao-céval foglalkoztam a legrégebben, körülbelül tizenhat éves korom óta”. Weöres többször utazott a távol-keleti országokba, ezekkel az útjaival kapcsolatban is az írott források jelentőségét emeli ki: „lényeges döntő élményt inkább az *Upanisadok*, a *Rigvéda Szánhitá*, a *Tsu-ce*, a *Tao Te king* és még néhány keleti könyv olvasása adta.”⁶ Egy 1970-ben készült interjúban így

3 DOMOKOS Mátyás, szerk., *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1993, 85.

4 Uo., 460–461. Vö. ARANYI László, *Lucifer és Ahrimán. A steineri antropozófia nyomai Weöres Sándor költészetében = Magyar Orpheus*, szerk., DOMOKOS Mátyás, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1990, 29–33.

5 ARANYI, I.m., 32.

6 DOMOKOS, I.m., 33.

vall: „Az ismeretlen és a végtelen ifjú éveimben rengeteget foglalkoztatott. Ezért olvastam a *Tao te King*-et és a *Védák*-at. [...] ...ez verseimet keresztül-kasul szövi. Bár a végtelennek, határtalannak a kérdései racionálisan meg nem oldhatók, a költőnek az ilyenfajta érdeklődés annyit jelent, hogy zenitjét a végtelenbe helyezheti.”⁷

Pécsett, az Erzsébet Tudományegyetem esztétika–filozófia szakán olyan professzorokat hallgatott, mint Halasy Nagy József, Fülep Lajos, Kerényi Károly, valamint az Egyetemi Könyvtárban dolgozó Várkonyi Nándort is mesterei között tartotta számon.⁸ Kenyeres Zoltán részletesen bemutatja azokat a szellemi hatásokat, amelyek mint „vonzások és vonzódások” meghatározók voltak az ifjú Weöresre, költővé érése során.⁹ 1933–1943 közötti, Pécsett töltött évek elmélyítették az ókori kultúrák és a mítoszok iránti vonzódását és döntően befolyásolták költészetének már az 1930-as évek közepétől kibontakozó sajátosságait. Az Erzsébet Tudományegyetem esztétika–filozófia szakán Halasy Nagy József, Fülep Lajos, Kerényi Károly, valamint az Egyetemi Könyvtárban dolgozó Várkonyi Nándor is alakította a fiatal Weöres szellemi tájékozódását.¹⁰ A költő antik bölcsélet, mitológia és vallásfilozófia iránti érdeklődésére Kerényi Károly nem csak egyetemi oktatóként, hanem az 1935–1939 között három kötetben megjelenő *Sziget*-antológia szerkesztőjeként is közvetett hatást gyakorolt. Kerényi számára a tudomány és humanizmus összefüggött, s e humanizmus biztos pontja, ihletője „az antik hagyomány márványszigete.”¹¹ Kerényi számára a klasszikus irodalom nem holt anyag, hanem a sokrétű kutatómunka nyomán életté telítődő érték, s az élményszerű interpretáció ennek tükrözője kell, hogy legyen. Célja tehát az antik hagyomány „életszerű” megszólaltatása volt.¹² Weöres műveiben hasonlóképpen a mítoszok és ókori tanok beható ismeretéből mint alapélményből ered az alkotás, az alkotói interpretáció.

Weöres levelei bizonyítják, hogy az antik tradíció, a keleti vallásfilozófia és a korai civilizációk mitológiai költészete iránti érdeklődése elmélyült a pécsi egyetemi évei idején. Ösztönzést jelentett Weöres 1930-as évekbeli szellemi tájékozódásában Várkonyi *Sziriat oszlopai* című kötete is, amelybe fordításokat készített.¹³ A

7 DOMOKOS, *I.m.*, 151.

8 DOMOKOS, *I.m.*, 357.

9 KENYERES Zoltán, *Mítosz és játék* = Uő., *Gondolkodó irodalom*, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1974, 245.

10 DOMOKOS, *I.m.*, 357.

11 KERÉNYI Károly, *Halhatatlanság és Apollón-vallás. Platón Phaidónjának megértéséhez* [*Athenaeum*, 1933] = Uő., *Halhatatlanság és Apollón-vallás. Ókortudományi tanulmányok 1918–1943*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984, 110.

12 Kerényi tudósi attitűdjének ösztönzője az a szemléletmód volt, amely a német klasszika-filológia és vallástörténet frankfurti iskoláját jellemezte (Walter F. Otto, K. Reinhard, F. Altheim), valamint távolabbról az antikvitás nietzschei felfogása. LACKÓ Miklós, *Sziget és külvilág. Kerényi Károly és a magyar szellemi élet* = Uő., *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*, Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996, 305.

13 SCHEIN Gábor, *Weöres Sándor*, Budapest: Elektra, 2001. 30–31.; BARTAL Mária, *Orfikus impulzusok Weöres Sándor költészetében*, = Uő., *Áthangzások: Weöres Sándor mítoszpoétikája*, Budapest–Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014, 154.

Sziget-kör – különösen Hamvas Béla – szellemi törekvéseihez hasonlóan, Várkonyi célja az ősi kultúrák hagyományainak megismertetése, a nyugati vallástudomány antik és Európán kívüli, írott vallásfilozófiai kutatásainak és publikációinak közvetítése, interpretációja.

Weöres 1939-ben doktorált *A vers születése: Meditáció és vallomás* című disszertációjával, Halasy-Nagy József témavezetésével. Halasy professzort *A korunk szelleme* című kötete kapcsán Weöres is a 20. század eleji európai krizeológiai irodalom – elsősorban Ortega és Huizinga – magyar képviselőjének nevezte.¹⁴ Szóbeli doktori vizsgájának egyik esztétikai témája a Schlegel fivérek művei voltak. Ez azért is fontos, mivel Friedrich Schlegel *Beszélgetés a költészetről* címmel 1800-ban publikált írása a korai romantika európai klasszicizmuson túllépő költészet-elméletét példázza. Ez a programadó írás megfogalmazza többek között a teljes emberi kultúrára való nyitottság elvét is, a goethei világirodalom-felfogás értelmében egyetlen egésznek tekinti a költészetet. Schlegel a klasszicizmus antikvitás-központúságát valamennyi hagyomány és mitológia irányába kitágítja, mint írja: „De a többi mitológiát is föl kell ébresztenetek, mégpedig mély értelműségük, szépségük és műveltségbeli lényegük szerint, hogy az új mitológia keletkezését gyorsíthassátok. Lennének csak a Kelet kincsei oly hozzáférhetők, mint az ókoréi! A költészet micso-da új forrását nyithatná meg India, ha néhány német művész, kellő mély s egyetemes érzülettel, a fordítás zsenialitásával, alkalmat találhatna... Keleten kell a romantikus művészet teljét keresnünk.”¹⁵ E program a klasszicizmus antikvitás-centrikuságán való túllépését, valamint a Nyugat és Kelet bölcsességének „egyesítését” is célozta. A schlegeli program megvalósulását a 19–20. század kutatói és fordítói eredményei és az európai kultúrában fokozatosan teret nyerő, Európán kívüli világok kulturális hatásai jelzik. A nagy mitológiai szintézis romantikus elve a gyakorlatban inkább csak motívum- és témaátvételekben, valamint a teozófia sajátos szinkretizmus-kísérleteiben realizálódott. Weöres életműve egyértelműen bizonyítja a Schlegel által felmagasztalt keleti hagyományok átvételét és hatását, mind bölcséleti, mind tematikai tekintetben.¹⁶ A nyugat-európai fordítóirodalmat fáziskéséssel követő, többnyire az angol, német és francia fordításokból kiinduló magyar műfordítás a 20. század során ültette át magyar nyelvre a távol-keleti kultúrák alpműveit, és ebben a folyamatban Weöres műfordítói munkássága kiemelkedő. Számos kínai, indiai költő művét fordította magyar nyelvre, köztük a *Tao te King* legjelesebb magyar műfordítása is a nevéhez fűződik.

Weöres 1944-ben, a *Medúza* kötet megjelenésekor került kapcsolatba Hamvas Bélával, aki kritikát írt a kötetéről.¹⁷ A bírálatot meghatározó jelentőségű „esztétikai

14 DOMOKOS, *I.m.*, 415.

15 August SCHLEGEL – Friedrich SCHLEGEL, *Válogatott esztétikai írások*, ford. BENDL Júlia – TANDORI Dezső, Budapest: Gondolat Kiadó, 1980, 357–368.

16 SCHEIN, *I.m.*, 39–40.; ÚJVÁRI Edit, „A mindenség hullámzó nászruhája”: Istennői mítoszmotívumok Weöres Sándor költészetében, Szeged: JGYF Kiadó, 2004, 25–26.

17 SCHEIN, *I.m.*, 55–56.

manifesztum"-ként értékelte Weöres, mivel törekvéseivel megegyező szellemiséget érzett mind a bíráló, mind pedig a pozitívan értékelő sorokban. Lássunk néhány idézetet Hamvas kritikájából: „Ha lett volna Mestere, régebben, így szólt volna: Minek ez a nagy demokrata közönségéhség? Ez a méltatlan mohóság? Amit előbbi köteteiben nyújtott, csak ígéret volt, csupán tehetség, semmi több. Amit most, új művében, a *Medúzában* mond, sok helyen már egészen komoly. Itt kellett volna kezdeni. (...) Visszatértünk a költészet ősforrásához. A látszatbűvészetet nem tudjuk már komolyan venni. (...) A költészet pedig orpheuszi: szent elragadtatás”.¹⁸ Weöres e kritika kapcsán fogalmazott ekképpen: „Európa költőitől a mostani lírikus nem nagyon sokat tanulhat; tanuljon a szanszkritoktól, a benin-négerektől, a népköltészettől, az elemisták fogalmazványaitól és még inkább a gyermekgügyögéstől, az örültektől, a madárdaltól, a prófétáktól. Szerintem Hamvas kritikájában mindaz teljesen benne van, amire a mostani lírikusoknak mint irány- és lehetőség-jelzőre szükségük van...”¹⁹

Hamvas ebben az írásában Weöres lírájára az „orfikus” fogalmat is használja, ezzel elsőként alkalmazva magyar költészeti vonatkozásban a 20. század elejétől a nyugati modern kritikában már használatos terminust.²⁰ A költő *A teljesség felé* (1945) című bölcséleti prózájának ajánlásában már ezt írta: „Hamvas Bélának, mesteremnek köszönöm, hogy megírhattam ezt a könyvet: ő teremtetett bennem harmóniát”.²¹ Weöres a Hamvassal fenntartott kapcsolat időszakában tanítványként érvényesített számos Hamvas-eszmét: „Új verseimben próbálok az Általad megjelölt célhoz közeledni”, írta egyik 1946-ban kelt levelében.²² Ez a kapcsolat az 1940-es és 50-es években volt a legintenzívebb, de ahogy láthattuk, a keleti vallásfilozófia eszméit is szintetizáló modern nyugati hermetikus hagyománnyal való kapcsolatát az ifjúkori hatások is megalapozták.²³

18 HAMVAS, *A Medúza*, 214–217. Vajda Miklós az „orfikus költészet” kapcsán Mallarmé költészeti elveinek hatását emeli ki, vö. WEÖRES Sándor, *Eternal Moment: Selected poems*. Budapest–London: Corvina–Anvil Press Poetry, 1988, 15.

19 WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött levelek* II. szerk. BATA Imre, NEMESKÉRI Erika, Budapest: Pesti Szalon–Marfa Mediterrán, 1998, 381–382.

20 Hamvas az „orfikus” költői beszédmódot a Stefan George-kör antik (Pindaros, Platón) és romantikus művekhez (Hölderlin) kapcsolódó értelmezései nyomán határozta meg. BARTAL, *I.m.*, 151.

21 WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött írások* 1. Budapest: Magvető Kiadó, 1981, 631.

22 WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött levelek* II., 449.

23 Bartal Mária is hangsúlyozza, hogy az a weöresi költészet orfikus „forrásvilága” nem szűkíthető Hamvas hatására, valójában egész pályáján jelen van, bár eltérő intenzitással. BARTAL, *I.m.*, 158.

Hamvas Béla, az „őshagyomány” bölcselője

„...személyes közelségbe a spirituális világ
Hamvas révén került hozzám.”²⁴

A hermetikus hagyomány legjelentősebb 20. századi magyar képviselője, Hamvas Béla munkásságának azon elemeire térek rá, amelyek Weöres költészete, szemléletmódja szempontjából meghatározók. Hiszen ahhoz, hogy a hamvasi hermetikus tanok Weöres költészetére gyakorolt hatását tárgyaljuk, fontos megismerni Hamvas eszméit, valamint esztétikai nézeteit, a költészetre vonatkozó gondolatait. Hamvas eszmerendszerében a krizeológia, azaz a nyugati kultúra válságának hangsúlyozása a szakrális metafizika őshagyomány-kultuszával, sajátos őskor-aranykor fogalommal, valamint a platonizmus és a tradicionális kultúrák bölcséletének felértékelésével fonódott egybe. A Kerényi Károly vezette Sziget-kör meghatározó gondolkodója volt, öt esszéje, tanulmánya jelent meg a *Sziget* első és második kiadványában.²⁵

Utolsó alkotókorszakában, a *Patmosz II.* (1964–1966) esszéiben fogalmazta meg Hamvas: „számomra egyetlen ellenfél jelentkezett, a racionalizmus, Európa visszapogányosodása”, és bár a keresztény kötődését is vállalja, mégis úgy fogalmaz: „Európa nem elégített ki.” A hindu, a héber, a kínai őshagyomány egységét és inspiráló hatását hangsúlyozza, amely felfogása szerint „az egész emberiségre kiterjedő alapállás.”²⁶ Ennek megfelelően, a kínai, indiai vallásfilozófia számos nézetét is beemelte az írásaiba. A távol-keleti bölcséleti hagyomány nyugati felfedezését, a teozófiai és a tradicionális gondolkodókra gyakorolt hatásukat a 19. századi vallástudományi kutatások és a szövegek nyugati nyelvekre történő fordítása alapozta meg.²⁷ A különböző ókori forrásokból ismert „ősi bölcsesség” iratait Hamvas összetartozó kulturális értéknek tekinti²⁸, de különösen nagy jelentőséget és értéket tulajdonított a késő ókorból fennmaradt hermetikus hagyomány forrásainak.

Már korai íásaiban, az 1930-as években publikált esszéiben következetesen képviseli azt a nézetet, amely szerint saját kora egy anyagiasságba süllyedő apokaliptikus időszak. Ebben Julius Evola²⁹ nézeteit követi, az ő hatását hangsúlyozza a

24 WEÖRES Sándor, *Hamvas Béláról* = *In memoriam Hamvas Béla*, szerk. DARABOS Pál, MOLNÁR Márton, Budapest: Hamvas Intézet, 2008, 273.

25 *Sziget* I–III. 1935–1939, szerk. KERÉNYI Károly, Budapest: Orpheusz Kiadó, 2000.

26 HAMVAS Béla, *Patmosz II.* Budapest: Medio Kiadó, 2015b, 66.

27 TAR Ibolya, SZÖNYI György Endre, szerk., *Hermetika, mágia. Ezoterikus látásmód és művészi megismerés*, Ikonológia és műértelmezés 5., Szeged: JATEPress, 1995, 34.

28 „A szent könyvekben őrzött kinyilatkoztatások az ember legmagasabb rendű állapotai, amikor az ember ősalapotába vissza tud térni és újra isteni értelemmé tud válni. A Biblia, a Veda, a zend Avesta, a Bundelesh, a Hermes Trismegistos, a Manu, a Yi king mind így tanítja”. HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető, 1988a, 143.

29 „Evola őshagyományra alapozott hermetikájának, illetve metafizikájának jellemzésére hadd álljanak itt műveinek címei: *A hermetikus tradíció* (1931), *A jelenkor spiritualizmu-*

Modern apokalipszis (1935) című írásában is. Hamvas úgy véli, hogy a válság gyökere: „A modern apokaliptika középpontja: a vallásos válság.”³⁰ René Guénon és Evola nyomán a premodern kultúrákat, az arisztokratikus kasztrendszeren alapuló „ősi isten-királyság”-okat tekinti eszményinek, amelyekben „Minden szent, mert az egész élet rítusszerű és szakrális.”³¹ A tradicionalista gondolkodókhoz hasonlóan elsősorban a hermetikus tradícióban látta a magasabb rendű korszak örökségét, értékeit, szembesítve az általa elítélt apokaliptikus modern korral. Éppen ezért számos művében a „szent hagyomány” forrásaiként idézi és elemzi a hermetikus írásokat. Barátként, gondolkodóként is tagja volt a Szepes Mária vezette, 1947-ben induló budapesti ezoterikus tanfolyamnak, az *Academia Occulta* nevű titkos társaságnak.³²

Hamvas az általa legjelentősebb, ősi szövegnek tartott, Hermész Trismegisztosznak³³ tulajdonított *Tabula smaragdina*³⁴ elemzésének egy egész kötetet is szentelt. Az emberiség bölcsességeit összegző forrásgyűjteményébe, az *Anthologia humana – ötezer év bölcsessége* (1946) kötetének „Őskor és Kelet” fejezetébe is elsőként illesztette be a *Tabula smaragdina* 13 mondatos szövegét.³⁵ A kötet

sának álarca és arca (1932), *Grál misztériuma* (1936), *A vér mítosza* (1937), *A faj doktrínájának szintézise*. Leghíresebb munkája azonban az 1934-es *Lázadás a modern világ ellen...* EGYED Péter, Giovanni Gentile (1875–1944) és Julius Evola (1898–1974) magyar recepciójának történetéhez = *Korunk*, 2006, július. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00115/1774.html> [Letöltés dátuma: 2023.02.03.]

30 HAMVAS Béla, *A világválság*, Budapest: Magvető, 1983, 21.

31 Uo., 27.

32 <https://www.scribd.com/document/27808641/Szepes-Maria-Wictor-Charon-Academia-Occulta> [Letöltés dátuma: 2018.07.15.]

33 Hermész Trismegisztosz (gör.) 'Háromszorosan Nagy Hermész', a görög Hermésznek Thot, egyiptomi bölcsesség istennel a római, késő-hellenisztikus korban azonosított legendás alakja, akinek a hermetikus iratokat (*Corpus Hermeticum*) tulajdonítják. Vö. Johannes IRMSCHER, *Antik lexikon*, szerk. SZEPES Erika, ford. BELLUS Ibolya – BORHY László – FÁBRI Péter, Budapest: Corvina Kiadó, 1993, 238.; Nevill DRURY, *A miszticizmus és az ezoterikus tanok lexikona*, ford. MAGDUS Rita, Budapest: Ferenczy Könyvkiadó, 1994, 112. A hellenisztikus Alexandria szinkretikus szellemi környezetét jelzi a jelző is. A hermetikus tanokban a késő ókori platonizmus mellett az ókori asztrológiai, alkímiai hagyomány hatása is erőteljes. Vö. BIEDERMANN, Hans, *A mágikus művészetek zseblexikona: az ókortól a 19. századig*, ford. VIOLA József, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1989, 155–156. Az okkult hagyományok képviselői körében és kiemelt jelentőségűnek tartott, késő platonikus tanok, zsidó gnosztikus iratok elemeit ötvöző görög nyelvű traktátusok a filológiai kutatások szerint a 2–3. században keletkeztek. Vö. TAR Ibolya, SZÖNYI György Endre, szerk., *Hermetika, mágia. Ezoterikus látásmód és művészi megismerés*, Ikonológia és műértelmezés 5., Szeged: JATEPress, 1995, 560–561; FÓNAGY Iván, *A mágia és a titkos tudományok története*, Budapest: Tinódi Kiadó, 1989, 166.

34 *Tabula smaragdina* – legendás „smaragdtábla”, amely az ősi bölcsesség Hermész Trismegisztosznak tulajdonított szövegét őrzi, a hermetikus és alkímista (a nyugati ezoterikus) hagyományok tanításainak meghatározó hivatkozási alapja. Lényege az analógia (megfelelések) tana. A hermetikus könyvekben idézett szövegverzió kora középkori latin, valamint arab nyelvű változata is ismert, maga a szöveg az ókori Mediterráneum kultúrájából eredeztethető szinkretista tanokon alapul. Vö. DRURY, *I.m.*, 260; BIEDERMANN, *I.m.*, 313; FÓNAGY, *I.m.*, 167.

végén Hermész Triszmegisztoszról a következőt közli: „...az egyiptomi bölcsesség istenének görög neve. A *Tabula smaragdina* kozmogonikus beavató írás. Eredetét a Kr. e. V. évezredre teszik.”³⁶ Hozzá kell tennünk, hogy az idézeteknél nem található hivatkozás, a kötet végén, a „Tájékoztató megjegyzések” részben az idézetek szerzőinek névsoránál néhány adat szerepel, a fordító neve, néhol pedig annak a műnek a címe, amelyből az idézet származik.³⁷

A hermetizmus és a „hermetika doktrínái”³⁸ a nyugati misztikus tanokra is vonatkozó, átfogó kifejezés, de megtartja eredeti értelmét is, azaz a késő ókorból, a hellenizált római kultúrából fennmaradt, Európában a korai középkortól ismert hermetikus szövegekre is vonatkozik. Fónagy Iván *A mágia és a titkos tudományok története* című könyvében így jellemzi a „hermetikus” Hermész figurát: „Nagy ősmágus, az alkimisták, asztrológusok, varázslók, szellemidézők szent ősforrása, titkos, észrevehetetlen pótvallás istene.”³⁹

A *Corpus Hermeticum*ot a kései ókorra datáló Isaak Casaubon (1559–1614) filológiai érveivel szemben már a 18. században népszerűvé vált az a Ralph Cudworth (1617–1688) által képviselt nézet, amely szerint a hermetikus szövegekben valójában az ősi, egyiptomi titkos teológia, az „ezoterikus monoteizmus” hagyománya maradt fenn. Ez oly módon is értelmezhető, hogy a hermetikus szövegek hellenizmus kori lejegyzései nem mondanak ellent annak, hogy ezek egyben az ősi, titkos teológia hagyomány átörökítői lennének.⁴⁰ Jan Assmann a hermetikus gondolkodás alapjait, a „Mindenség-Egység-tan” megfogalmazásait – a modern egyiptológiai kutatások, forráselemzések alapján – a Kr. e. 14–13. századi Ramesszida-teológiából eredezteti.⁴¹

Hamvas íásaiban meghatározó tétellel emelkedik az ún. hermetikus axióma⁴²: „Ahogy fenn, úgy lenn”, amely a Hermész Triszmegisztosznak tulajdonított, a makrokozmosz és a mikrokozmosz kapcsolatát leíró analógia-tan. Hamvas az analógia ősi elveként hivatkozik erre az axiómára, amely az ő interpretációjában a transzcendens és a földi világ egységét, a monista alapelvet nyilatkoztatja ki. Az analogikus szemléletmód, a megfelelések tana, a kauzális összefüggésektől mentes, puszta paralelitáson alapuló összekapcsolás elvét képviseli. Ezt a tant a nyugati hermetikus hagyományban és ennek nyomán Hamvas eszmerendszerében is a *Tabula smaragdina* hermetikus tételmondata határozza meg, így ez válik legfőbb hivatkozási alap-

35 HAMVAS Béla, *Anthologia humana – ötezer év bölcsessége* [1946] Budapest, Medio Kiadó: 2015a, 21.

36 Uo., 475.

37 Uo., 475 – 493.

38 DRURY, *I.m.*, 112.

39 FÓNAGY, *I.m.*, 166–167.

40 JAN ASSMANN, *Mózes, az egyiptomi*, ford. GULYÁS András – ÁBRAHÁM Zoltán – GÖRFÖL Tibor – TÓTH Péter, Budapest: Osiris Kiadó, 2003, 112–125.

41 Uo., 254–261.

42 DRURY, *I.m.*, 112.

pá. Ennek az axiómának a dominanciája a mágikus, hermetikus szemléletmód révén az asztrológia, alkímia traktátusokban is megfigyelhető.⁴³

Hamvas úgy vélte, hogy a latin és az arab nyelven fennmaradt „hermetikus alapmű” – függetlenül az ókori, Alexandriában történt „bizonytalan néhány ezer évvel ezelőtt” történt lejegyzéstől – „az őskori hagyomány nagy és jellegzetes műve. Keletkezése óta a hagyomány korszaka lezárult, az emberiség a történet korszakába lépett...⁴⁴ Tehát a legnagyobb bölcsesség foglalataként értelmezi a *Tabula smaragdina*t, valamint a Hermész Trismegisztoz neve alatt fennmaradt iratokat (*Corpus Hermeticum*)⁴⁵, amelyek szerinte a hermetikus hagyományba való beavatás „oktató művei”.

Szőnyi György Endre, a hermetika újkorát tárgyalva, a teozófiai, okkultista, hermetikus hagyományt követő 20. századi gondolkodók között Hamvas munkásságára is kitér. Mint hangsúlyozza, a mágikus-hermetikus természetbölcselet jellemzően a dualisztikus világképen alapul, meghatározó eleme a korrespondenciák tana, a világ eltérő szférái közötti összefüggések meghatározása. Az újkori természettudományos forradalom analitikus, szaktudományi eredményei azonban aláásták a korrespondenciák rendszerét és ezzel a premodern (organikus) világképet és egyben az azzal összhangban álló mágikus-okkult hagyományt.⁴⁶ A 20. században a modern tudományos eredményekkel számoló okkultizmust Rudolf Steiner „szcientista” antropozófiája képviseli. Steiner a hermetikus platonizmus modern változatának megteremtésén fáradozott. Sokoldalú munkásságában a művészetek különösen fontos szerepet játszottak, nézeteinek egyes elemei Hamvas Bélára is hatással voltak.⁴⁷ Az újkori európai tudomány megítélésében viszont Hamvas más nézetet képvisel, ő kizárólag az ókori, középkori antik, európai és távol-keleti (indiai, kínai) hagyományokat tartja értékesnek, „őshagyománynak”, e tanok szintézisére törekszik a fő művének szánt, 1943–44-ben írt *Scientia Sacra* című kötetében.

Szemlélet- és fogalmazásmódját a misztikus intuíció, valamint a szakrális metafizika jegyében a racionális, materiális világ meghaladásának törekvése jellemzi. A „szent tudás” prófétáinak, bölcselőinek követőjeként foglalja össze az általa legjelentősebbnek tartott tanokat. Ebből következik, hogy bár Hamvas a kultúrtörténet, a vallástörténet meghatározó jelentőségű forrásairól ír, azokat idézi, a tudományos szakszövegek kritériumait nem követi, sőt, a tudományos, a „mindössze szcientifikus”⁴⁸ szempontokat egyértelműen elveti.⁴⁹ Részben az esszéstílusból is eredően,

43 BIEDERMANN, *I.m.*, 225.

44 HAMVAS Béla, *Tabula smaragdina* [1950], Szombathely: Életünk Szerkesztősége, 1994, 11.

45 Vö. *Corpus Hermeticum*, ford. HAMVAS Endre Ádám, Budapest: Helikon Kiadó, 2022.; [https://hermetic.com/texts/hermetica/index_\[2023.02.03.\]](https://hermetic.com/texts/hermetica/index_[2023.02.03.])

46 TAR – SZŐNYI, *I.m.*, 32–33.

47 *Uo.*, 579.

48 HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető, 1988a, 87.

49 A filológiai korrektség elutasításának indoka: „Amit a szcientifikus filológia az affinitásról nem szerevezve és önmagát objektív eredmények látszatával hitegetve csinál, merő ismer-

Hamvas hivatkozások nélkül szerepeltet, akár egész oldalas, idézőjelbe tett szövegeket, például *Henóch könyvé*-ből, a *Zend Avestá*-ból.⁵⁰ Még „Pythagoras”-tól is idéz,⁵¹ miközben az antikvitás ókortörténeti kutatói azt hangsúlyozzák, hogy Püthagoraszhoz fűződő vallási, etikai, filozófiai tételeket a hagyomány kapcsolta a szamoszi, legendás görög bölcshöz, akitől nem maradtak fenn hiteles iratok.⁵²

René Guénonhoz hasonlóan, Hamvas egy őskinyilatkoztatást, eredeti metafizikai hagyományt feltételez, amelynek az „aranykor”-ban élő „ősi népek” birtokában voltak.⁵³ Hamvas „őskori” vallásoknak nevezi a kínai, indiai, iráni, egyiptomi, görög, júdeai vallási tradíciókat⁵⁴, amelyeket pedig a vallástörténeti kutatásokban, a kronológiai konszenzus alapján az ókori magaskultúrák vallási hagyományainak tekintünk. Az aranykor-legendát valóságként értelmezve, az időszámításunk előtti hatodik századot olyan határvonalnak nevezi, amelyet követően a hanyatlás kora, az apokaliptikus időszak vette kezdetét. Ezt egy hosszú, Buddhának tulajdonított idézettel szemlélteti.⁵⁵ Az aranykor és az „apokaliptikus”, másutt „történeti” időnek nevezett korszakok közötti határvonal azért is érdekes, mert a Kr. e. 6. század jelentős kultúrtörténeti, vallásfilozófiai eseményeit számos filozófia- és kultúrtörténész szintén jelentős határvonalnak tartja, viszont Hamvassal szemben éppen, hogy pozitív értelmet tulajdonítva az akkori szellemi eredményeknek.⁵⁶ Hamvas hanyatlásként tekint az „őskor” aranykori kultúráját követő történeti időszakok emberi civilizációira. Török Endre szerint az Evola és Guénon szellemi törekvéseihez kapcsolható hamvasi szakrális metafizika a világháborúk krízisjelenségeivel, „a civilizált én gődjé”-vel szembeni ellenreakcióként értelmezhető.⁵⁷

A *Scientia sacra* V. könyvének (*Az analógia*) I. a *képnyelv* című részében, amelyben egyfajta nyelvtipológiát fejt ki Hamvas, a költői nyelvet is jellemzi. A nyelv hét „állomását” határozza meg, a negatívan értelmezett „történeti kor” absztrakt, fogalmi nyelvétől kezdve a legmagasabb rendűnek tartott „ősnyelv”-ig, amely szerinte

retszerzés. De nem ismeretekre, hanem tudásra van szükség.” HAMVAS BÉLA, *Tabula smaragdina* [1950], Szombathely: Életünk Szerkesztősége, 1994, 12.

50 HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető, 1988a, 22–23.

51 Uo., 19.

52 IRMSCHER, I.m., 483.

53 HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető, 1988a, 86.

54 Uo., 379–381.

55 Uo., 17.

56 A Karl Jaspers által megfogalmazott történetfilozófiai „tengelykorszak”, „a világtörténelem legmarkánsabb cezúrája” nézet ellentétes előjelű értelmezését képviseli Hamvas. Vö. *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* 'A történelem eredetéről és céljáról' [1949] = JASPERS Karl, *Mi az ember?* ford. ifj. KÖRÖS László, Budapest: Katalizátor Kiadó, 2008, 250.

57 TÖRÖK Endre, *Ami teljes, és ami részleges: Hamvas Béláról* = HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető Kiadó, 1988, 549.

az „elemi kinyilatkoztatás”, a „jósok, a bölcsek, a szentek” nyelve.⁵⁸ Ebben a rendszerezésben a költői nyelv a köznyelv fölötti szintet képviseli, amely – bár egyéni különbségek jellemzik – nagy alkotók esetében képes felidézni az „ősnyelv” erejét. A nyelvhasználatban szembeállítja a hasonlatok alkalmazását, a külső hasonlóságra építő, érzéki megfigyelésre alapozó „költői hasonlatnyelvet” az ún. ősnnyelvvvel, az analógiára építő, a belső azonosságot kifejező képpel, amely az ideára, „az eredetire való visszaütálás.”⁵⁹ Hamvas szerint a „kép értelme nem a költői hasonlat, hanem az, hogy: metafizikai analógia.”⁶⁰ Az analógián nyugvó szimbólumot, a mítoszt, az ideát és a képet egzaktabbnak tartja, mint a köz- vagy fogalmi nyelv meghatározásait.⁶¹ Az analógia megvilágítására a *Tabula Smaragdina* hermetikus axiómáját idézi.⁶² „2. »Ami lent van, ugyanaz, mint ami fent van, és ami fent van, ugyanaz, mint ami lent van – így érted meg az Egy csodáját«”. Hamvas szerint az „analógia törvényét” minden őshagyományt képviselő szakrális irat megfogalmazza, erre példaként említi a *Védák könyvét*, a *Kabbalát*, „Heraklietos” és a „pythagoreusok” írásait, a kínai szent könyveket. „A világegyetem, szól az analógiás gondolkodás, nem egyéb, mint ember, és az ember nem egyéb, mint a világegyetem.”⁶³ Az analógiás látás és „az őskori képnnyelv” metafizikai alapját Hamvas tehát a hermetikus axióma tételében határozza meg: „*hen kai pan*, egy és minden, vagyis hogy minden egy.”⁶⁴

Hamvas platóni, az ideatanhoz kapcsolódó fogalmi kereteket követ, amikor a meditáció, a vízió, az elragadtatás, az ihlet jelentőségét hangsúlyozza, amelynek révén a lezárt Én „a valóságok ősképeinek körébe” emelkedik. Mindezt értelem fölötti, misztikus intuíciónak nevezi.⁶⁵ Mint írja, az „egyéniségfölötti, egyetemesen létszerű, természetfölötti erők” révén az ihletett ember „egzakt jelképeket” lát, ennek eredményeként „az emberiség és a világ egysége közvetlen realitás.”⁶⁶

Hamvas tehát kiemelt szerepet tulajdonított az őshagyomány, a hermetikus ősi bölcsesség jelenkori képviselőjében a költészetnek. Több esszé is szentelt ennek a témának. Hamvas az 1936-ban megjelent *Sziget* kötetben, Rilke levelei kapcsán, valamint a költészetről írt Rilke-gondolatokat idézve, így fogalmaz: „A teremő írás oly világot nyithat meg az ember előtt, amely mélyebb az örömnél, mélyebb a vallásnál, mélyebb a szerelemnél.”⁶⁷ A *Poetica metaphysica* című írásában a szerinte dualisztikus megkülönböztetéseket állító vallás, filozófia és tudomány világával

58 HAMVAS, *I.m.*, 379–381.

59 *Uo.*, 384; 386.

60 *Uo.*, 384.

61 *Uo.*, 385.

62 *Uo.*, 384.

63 *Uo.*, 386–387.

64 *Uo.*, 389.

65 *Uo.*, 80.

66 *Uo.*, 81.

67 HAMVAS Béla, *Rilke levelei = Sziget I–III. 1935–1939*. Budapest: Orpheus, 2000, 107.

szemben a művészet, a költészet képes az egység felmutatására. Mint írja: „A költő meglátja a világ örök arcát”⁶⁸, valamint „A költő tudása az, hogy ez a világ nyílt és egységes egész; kozmosz az *alétheiá*-ban – a rejtőzetlen világegyetem”.⁶⁹ Schellinget idézi: „A költészet a legmélyebbet nyitja fel, azt, ahol örök és eredendő egységben, mint egyetlen lángban ég az, ami a természetben és történetben különválik, és ami az életben és cselekvésben és gondolkodásban sohasem ragadható meg.”⁷⁰

A *Poeta sacer* című esszéjében kifejtett gondolatai szerint a költő az isteni szféra és az emberi világ összekapcsolója.⁷¹ A költő feladata az ősi, aranykori hagyomány őrzése és újrateremtése a szó (*logosz*) erejével. Ebben a hallatlanul felértékelt funkcióban a költő tudása univerzális: tisztában van a világmindenség egységével, valamint képes az ősi jelek megértésére és kifejezésére. Hamvas felfogásában az őshagyományt képviselő költő „az anyagba merült létet kiragadja, világosságot hoz, erőt, tudást, mélységet, igazságot, szépséget, csodát”.⁷² Weöres Sándorban ennek a költői szerepnek való megfelelés lehetőségét látta.⁷³

A hermetikus hagyomány Weöres Sándor néhány művében

„a szerte határtalan úrban
mutatom valódi hazánk.”⁷⁴

44

Hamvas úgy vélte, hogy Weöres az 1944-ben megjelent *Medúza* kötetének számos költeményében közelít az általa „poeta sacer”-nek nevezett eszményhez. Több mítoszfeldolgozás is megjelent a kötetben, például egy kaliforniai bennszülött indián mítosz nyomán készült *Első emberpár*, valamint a mezopotámiai eposzok átköltései, az *Istar pokoljárása* és a *Gilgames*. Ezeket a műveket, valamint a *Rongyszőnyeg* ciklust Hamvas „a költészet ősforrásához” való visszatérésként üdvözölte. Kapcsolatuk, mester és tanítvány viszonyuk az 1940-es évek második felében volt intenzív, majd pedig közel két évtized elteltével, Hamvas halála előtt, 1968-ban kelt levelezésük tanúskodik a kapcsolat felelevenítéséről. Weöres a következőképpen

68 HAMVAS BÉLA, *Poetica metaphysica* = Uő., *A halhatatlanság híradása: Művészeti írások II.* Budapest: Medio Kiadó, 2014, 327.

69 Uo., 330.

70 Uo., 332.

71 HAMVAS Béla, *Poeta sacer = A láthatatlan történet* [1942] Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988b, 115.

72 Uo., 127–128.

73 TÓTH Judit, *Hamvas Béla és Weöres Sándor – Mester és tanítvány?* 2012. <http://www.hamvasbela.org/2012/07/toth-judit-hamvas-bela-es-weores-sandor.html> [Letöltés dátuma 2018.09.21.]

74 WEÖRES Sándor, *Ének a határtalanról* = Uő., *Egybegyűjtött írások*, 3. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981, 399.

hangsúlyozta ezt a hatást: „Hamvastól nagyon sokat tanultam, és főleg azokat az életelvszerű és spirituális dolgokat, amikkel foglalkozik *A teljesség felé* című könyvem. Ezt a világot Hamvas tárta fel előttem leginkább, mert hiszen antropozófiával, teozófiával, hindu vallásokkal, a *Tao te-kinggel*, konfuciánizmussal, szóval rokon dolgokkal addig is elég sokat foglalkoztam, de ilyen személyes közelségben a spirituális világ Hamvas révén került hozzám.”⁷⁵ Ugyanebben az írásában Hamvas munkásságának módszertanát úgy jellemzi, hogy nem tudományos, hanem költői, amelyben nem a tények, hanem a feltételezések, az elgondolások dominálnak, „a hirtelen ihletben támadt ötletek”.

Weöres ars poeticáját tanulságos összevetni azzal a nyelvfelfogással is, amelyet Hamvas a szakrális „őshagyomány” (*Scientia Sacra*) rendszerében fejtett ki. Hamvas a költői nyelvet egyetemes képnyelvnek tekinti: „A költészet eleme az Élő Láng, a logosz.”⁷⁶ Weöres hasonlóképpen fogalmaz: „És végül élni derültem, / láng, pőre láng” (*Ének a határtalanról*⁷⁷). A transzcendensre irányuló művészi törekvéseit példázzák *A teljesség felé* című bölcséleti prózája, *Az állandó a változóban* valamint az *Ének a határtalanról* című költeményei.

A transzcendenssel, az abszolútummal való kapcsolat Weöres költészetének legtöbb korszakában meghatározó elem. Ennek egyik korai (még a Hamvassal való tanítványi kapcsolat előtti) kiemelkedő példája *Az állandó a változóban*, amelyet 1937–38-ban írt, eredetileg *Meditáció* címmel.⁷⁸ Végül 1956-ban, *A hallgatás tornya* című kötetben jelent meg, a *Hatodik szimfónia* versciklus záró darabjaként. Az eredeti cím a keleti vallásbölcsélet hatását jelzi, meditatív élményre utal, amely az emberi képzelet révén a benső világot egybekapcsolja a metafizikai magasságok, a transzcendens szférák szintjével. Ebben a látomásból eredő élménylírában a külső, objektív, kozmikus tér és a belső, szubjektív világ kapcsolata négy versszakban tárul fel.⁷⁹ Illatok, hangok és a látvány uralják ezt az érzelmi alapú azonosság-élményt, a „közös jel” látomását. Az ablakon túli kozmikus szféra és a szem mögötti benső régió misztikus egyesülése „őszí nyitott ablak”, valójában a szem/lélek nyitottsága révén valósul meg.

A költemény első szakaszában egy őszi éjszakai élményből kiindulva a kozmikus tér távlatait idézi föl Weöres:

75 WEÖRES Sándor, *Hamvas Béláról = In memoriam Hamvas Béla*, szerk. DARABOS Pál, MOLNÁR Márton, Budapest: Hamvas Intézet, 2008, 273.

76 HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető, 1988a, 145.

77 WEÖRES, *I.m.*, 399.

78 RADVÁNSZKY Anikó, *A végtelen távlatai Weöres Sándor költészetében = „Beszélhetnek a kortársak”: Esszék és tanulmányok Weöres Sándorról*, szerk. Uő., Budapest: Ráció Kiadó, 2017, 220.

79 ÚJVÁRI, *I.m.*, 71–74.

Gyorsan repül a Föld, e vén boglyas madár. Most, őszi éjeken,
ahogy fordul, a fénytől mindjobban elvonva északi oldalát,
érezni szárnyshogását, míg iramodva merül
a tér idegen redőibe.⁸⁰

Emberi léptékkal mérve elrettentő, felfoghatatlan és egyben lenyűgöző a kozmikus szféra: „fényévek ezrei közt hajlik iszonyú karéja”, valamint „megérint embertelen ragyogása”. Az objektív világ, a „a tér idegen redőibe” után a második versszak – ellenpontozásként – a szubjektív, „emberibb”; „egy benső tér” még titkosabb szféráját tárja föl. Az emberi lélek, a belső érzelmek, látomások, a tudat és a tudattalan szövevénye – az első versszak űr-látomásához hasonlóan – végtelenné, megfoghatatlanná tágítják a benső teret: „hol semminek sincs mérete, se rendje, mind varázsos, keletkező, csapongó, eltűnő.” A külső, dehumanizált tér látszólagos ellentét képezi az ember belső tere, képzeletének régiói, amely szintén titokzatos világ:

– mondom: egy benső tér, hova porszem se fér a foghatóból,
hol semminek sincs mérete, se rendje,
mind varázsos, keletkező, csapongó, eltűnő.⁸¹

46

A közös nevezőre hozott külső és belső tér lényegi azonosságának misztikus élményét, a világmindenséggel való azonosság panteisztikus érzését a harmadik és a negyedik versszak fejti ki. Ezzel egyben az első strófa tézisének és a második antitézisének tökéletes szintézisbe illeszti. Ez a kozmoszba történő hazatalálás alapvetően érzelmi síkon, misztikus élményben valósul meg – „bőrödet érinti a végtelen”. Ez az élmény a záró szakaszban erőteljes intenzitással tudatosítja, hogy nem a világ emberi, hanem éppen hogy az ember illeszkedik a világ rendszerébe:

Szólít – vagy képzeled? Ha arra riadnál,
hogy nem rideg, nem idegen!
hogy eleven hullámzó szerelem!
hogy rokonabb veled önmagadnál!⁸²

Az antropomorf világképzet széthullása nyomán támadt diszharmóniát azzal oldja fel, hogy az egykori, a mikrokozmosz mintájára elképzelt makrokozmosz-tant ellentétébe fordítja, és a makrokozmosznak megfeleltetett mikrokozmosz állítja helyre a harmóniát. A külső és a belső tér összekapcsolódásában – „A kinti űr s a bennünk rejlő / egymásba özőnlík” – a monisztikus elv érvényesül. Ez az elv felidézi azt, ahogy a Hamvas ír a misztikus ihletről, a meditációról, az ihletett emberről, aki

80 WEÖRES Sándor, *Az állandó a változóban* = Uő., *Egybegyűjtött írások*, 2. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981, 160–161.

81 Uo., 161.

82 Uo., 161.

„egzakt jelképeket” lát, amelynek eredményeként „az emberiség és a világ egysége közvetlen realitás.”⁸³ Ez tulajdonképpen realizálja a hermetikus axiómát, a makrokozmosz és a mikrokozmosz kapcsolatát, azonosságát leíró analógia-tant. Viszont a weöresi „állandó” és „változó” közötti kapcsolódás nem teoretikus indíttatású, nem doktrínákba merevíthető gondolat, nem kinyilatkoztatható törvényszerűség, hanem éppen egyedisége és esetlegessége miatt megélt, egyéni élmény: „ajándék e perc”.

A történeti vallási hagyományokból a hindu átman-bráhman-tannal, azaz az egyéni- és a világ-lélek azonosságának elvével rokonítható leginkább a Weöres-vers alapeszméje. Hiszen a vers csúcspontján, a harmadik versszak elején az „állandó” metafizikai valóságnak, a kozmikus szférának a „változóval”, azaz a tér és idő korlátozta, halandó, törékeny emberi lélekkel történő egybeolvadása valósul meg. A véges és a végtelen összekapcsolódását Schleiermacher is jellemzően vallási élményként írja le.⁸⁴ A költeményben „új bölcséink”-re a kozmosz rejtelmét, a „fényévek ezrei”-t kutató tudósokra is utal, ami két szempontból is érdekes. Egyrészt, Weöres más nyilatkozatából is kiderül, hogy Hamvastól eltérően nem zárkózik el a modern tudomány eredményeitől. Másrészt a kozmosz objektív világa és a belső szubjektum közötti kapcsolatnak, azonosságnak az általa költeménybe foglalt misztikus élménye érdekes összecsengést mutat Natalie Angier-nek a természettudományos gondolkodást ismertető gondolatmenetével.⁸⁵

Bár Weöres *Ars poeticá*-jában és interjúiban is többször megfogalmazta az abszolút, időtlen érték, az „állandó” platonista eszménye iránti vonzalmát, ismeretelméleti tekintetben mégis a gnózisra törekvő agnosztikusként jellemezhető. Számára az „állandó” jelenléte a „változóban” érhető tetten, e két szint nem áthidalhatatlan. A dogmatikusságtól – mindenfajta dogmatikusságtól – való távolságtartás elvét képviselte. Egy 1939-ban kelt levelében írja: „Eszem ágában sincs, hogy kész világnézetbe akarjak belehelyezkedni; vagy önmagamban egy saját és végleges világnézetet kitermelni sem akarok; hiszen végérvényes megoldások nincsenek.”⁸⁶ Ez viszont távol áll a hamvasi „poeta sacer” eszménytől, ezen Hamvas „mes-

83 HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest, Magvető: 1988a, 81.

84 „Eggyé lenni a végesben a végtelennel, és örökkévalónak lenni a pillanatban, ez a vallás halhatatlansága” Friedrich SCHLEIERMACHER, *A vallásról: beszédek a vallást megvető művelt közönséghez*, ford. GÁL Zoltán, Budapest: Osiris, 2000, 73.

85 „Az objektív valóság rideg és elvont. Míg a szubjektív valóság finom és meleg. A tudomány azért lehet eredményes, mert túllép ezeken a dichotómiákon annak a szigorú következetességgel alkalmazott és roppant gyümölcsöző premisszáinak a nevében, melyet nevezünk el empirikus univerzalizmusnak, és amely azt állítja, hogy az univerzum objektív realitása felöleli mindannyiunk szubjektív realitásait is. Mi is az univerzum részét képezzük, így az univerzum tanulmányozásakor végső soron magunk elé is tükröt tartunk” Natalie ANGIER, *Az alapok*, ford. HORVÁTH Zita, Budapest: Európa Kiadó, 2010, 44–45.

86 WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött levelek I–II.* szerk. BATA Imre, NEMESKÉRI Erika, Budapest: Pesti Szalon–Marfa Mediterrán, 1998, 42.

ter” szerepe is csak részben változtatott, bár kétségtelenül a sokféle hatás szintézisére ösztönözte a költőt.

Ehhez kapcsolódóan tanulságos a kozmoszhoz tartozás misztikus élményét verseiben megfogalmazó Weöresnek egyik korabeli levelében olvasható demisztifikáló gondolatmenetét feleleveníteni. A „kozmosz költő” minősítést az 1938-ban megjelent *A Teremtés dicsérete* Weöres kötet ismertetésében használta Várkonyi, amelyre egy 1939-es levélben ekképpen reagált Weöres:

Azt írod: „kozmosz költő”-nek érzel engemet. De talán szükségszerűen minden költő kozmosz költő, sőt minden ember kozmosz ember. Hiszen teljes egészünkben a kozmoszba tartozunk, és a kozmoszba tartozik minden, amit ismerünk. Vajon van-e jogcímünk arra, hogy a dolgok egyik csoportját kozmikusnak minősítsük, és a másikat nem? Mert ha nincs: akkor minden költő kozmosz költő, és minden csizmadia kozmosz csizmadia; minden ember kozmosz ember. És akkor a „kozmosz költő” megjelölés sem bír meghatározó erővel, mintha pl. azt mondanánk: „egyfejtű költő.”⁸⁷

48

Weöres, bár Hamvashoz hasonlóan a tradíciók, az ősi vallásfilozófiai bölcsességek, mitológiák, misztikus tanok alakították szemléletmódját, exoterikus állásponton állt. Egyéniségéből fakadóan, más attitűdöt képviselt, mint a *Medúza*-kritikában a „demokrata közönségéhség”-et kárhóztató, elitista, ezoterikus Hamvas. Weöres költeményeivel minden olvasójához szól: „Átvilágítani és felrázni óhajtlak, hogy átrendezhesd magadat zárt, véges, egzisztenciális énedből nyitott, szociális, kozmosz, végtelen énné.”⁸⁸

Mindezzel összefüggésben, szintén a hamvasi *poeta sacer*-rel, kiválasztottságtudattal szembesíthető az, ahogyan Weöres – Határ Győző találó szavaival, mint a „szerénység monomániása”⁸⁹ – az „ösköltő”, mind a médium szerepet is demisztifikálta. Egy 1967-es műhelybeszélgetésben vallja: „A világ közvetlen megélésére inkább egyszerű emberek, tanyai pásztorok alkalmasak; mi, akik sok mindent olvastunk, és sok mindennek az ellenkezőjét is, mindent közvetve és kuszáltan kapunk.”⁹⁰ Azaz, magára vonatkoztatva, a műveltség, az intellektuális tájékozottság meghatározó voltát emeli ki. És ebben Hamvas hatása, a hermetikus, teozófiai hagyomány éppúgy meghatározó volt, mint a keleti vallásfilozófia, a mitológiák és a világirodalom költészete. Erről így vallott: „az eszmevilág, amiben élek vagy élni

87 DOMOKOS Mátyás, szerk. *Magyar Orpheus. Weöres Sándor emlékezete*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó: 1990, 119.

88 Részlet Weöres 1964-es *Tűzkút* című kötetének előszavából, amelyet az *Egybegyűjtött írások* 1–3 elejére is „Köszöntés” címen átemelt. WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött írások* 1–3. Budapest: Magvető Kiadó, 1981, 7.

89 DOMOKOS, *l.m.*, 631.

90 DOMOKOS Mátyás, szerk. *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1993, 82.

próbálok, egyáltalán nem sajátom, nem új, ez merőben ősi.”⁹¹ De a belső, intuitív élmény jelentőségét is megfogalmazza: „a lélek ősrétegeivel igyekszem kapcsolatot tartani.”⁹²

Az *Ének a határtalanról* (1980) című időskori költeménye letisztult, három, négy soros, keresztrimes versstrófában foglalja össze a jellegzetes weöresi költői világot.

Ének a határtalanról

Amikor még senkise voltam,
fény, tiszta fény,
a kígyózó patakokban
gyakran aludtam én.

Hogy majdnem valaki lettem,
kő, durva kő,
hegylejtőn jég-erezetten
hömpölygetett nagy erő.

És végül élni derültem,
láng, pőre láng,
a szerte határtalan úrban
mutatom valódi hazánk.⁹³

A költő, a „ kozmikus, végtelen én” a fény–kő–tűz átváltozási folyamatát énekli meg, azt a neoplatonikus ihletésű emanáció tant, amely a hermetikus tradícióból is ismert. Például a *Corpus Hermeticum* gyűjteményében fennmaradt *Asclepius*⁹⁴ című iratban: „Az égből minden a földre, a vízbe, a levegőbe száll alá, csupán az alulról fölfelé tartó tűz az, ami elevenné tesz... (...) állandó áramlás indul ki a világon át, minden faj és egyed lelkén át, az egész természetén keresztül...”⁹⁵

Weöres *Éneke* olyan összefoglaló mű, amely a költészet egyszerűségében tökéletes eszközeivel idézi fel az egész életművén végigvonuló eszmei tartalmakat és formai bravúrokat.

91 Uo., 85.

92 Uo., 374.

93 WEÖRES *I.m.*, 399.

94 Az *Asclepius* a római kori Egyiptomban (i. sz. 2–3. sz.) kialakuló, a késő-hellenisztikus, neo-platonikus, gnosztikus hatásokat egyesítő hermetikus hagyomány, a *Corpus Hermeticum* egyik irata. Vö. TAR, SZÖNYI, *I.m.*, 71–96.; *Corpus Hermeticum*, ford. HAMVAS Endre Ádám, Budapest: Helikon Kiadó, 2022.

95 TAR – SZÖNYI, *I.m.*, 72.

A 20. századi magyar költészet egyik legjelentősebb alkotójának sokrétű életművét az „őshagyomány” ihletése ugyanúgy végigkíséri, mint az a törekvése, amellyel az abszolútumot a belső világra koncentráló meditáció révén véli elérhetőnek. Mindezek alapján Weöres költészetét kitüntetett figyelem illeti meg az újkori hermetikus hagyomány és a művészet összefüggéseinek vizsgálatakor.

Irodalom

ANGIER, Natalie, *Az alapok*, ford. HORVÁTH Zita, Budapest: Európa Kiadó, 2010.

ARANYI László, *Lucifer és Ahrimán: A steineri antropozófia nyomai Weöres Sándor költészetében = Magyar Orpheus. Weöres Sándor emlékezete*, szerk., DOMOKOS Mátyás, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1990, 29–33.

ASSMANN, Jan, *Mózes, az egyiptomi*, ford. GULYÁS András – ÁBRAHÁM Zoltán – GÖRFÖL Tibor – TÓTH Péter, Budapest: Osiris Kiadó, 2003.

BARTAL Mária, *Orfikus impulzusok Weöres Sándor költészetében*, = Uő., *Áthangzások: Weöres Sándor mítoszpoétikája*, Budapest–Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014, 150–181.

BIEDERMANN, Hans, *A mágikus művészetek zseblexikona: az ókortól a 19. századig*, ford. VIOLA József, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1989.

Corpus Hermeticum, ford. HAMVAS Endre Ádám, Budapest: Helikon Kiadó, 2022.

DOMOKOS Mátyás, szerk. *Magyar Orpheus. Weöres Sándor emlékezete*, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1990.

DOMOKOS Mátyás, szerk. *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1993.

DRURY, Nevill, *A miszticizmus és az ezoterikus tanok lexikona*, ford. MAGDUS Rita, Budapest: Ferenczy Könyvkiadó, 1994.

EGYED Péter, *Giovanni Gentile (1875–1944) és Julius Evola (1898–1974) magyar recepciójának történetéhez = Korunk*, 2006, július. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00115/1774.html> [Letöltés dátuma: 2023.02.03.]

FÖNAGY Iván, *A mágia és a titkos tudományok története*, Budapest: Tinódi Kiadó, 1989.

HAMVAS Béla, *Rilke levelei = Sziget* I–III. 1935–1939. Budapest: Orpheus, 2000, 103–108.

HAMVAS Béla, *A világválság*, Budapest: Magvető, 1983.

HAMVAS Béla, *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető: 1988a.

HAMVAS Béla, *Poeta sacer = Uő., A láthatatlan történet* [1942] Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988b. 110–128.

HAMVAS Béla, *A Medúza* [1944] = *Magyar Orpheus. Weöres Sándor emlékezete*, szerk., DOMOKOS Mátyás, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1990, 213–217.

HAMVAS Béla, *Tabula smaragdina* [1950], Szombathely: Életünk Szerkesztősége, 1994.

HAMVAS Béla, *Poetica metaphysica = Uő., A halhatatlanság híradása: Művészeti írások* II. Budapest: Medio Kiadó, 2014, 305–333.

HAMVAS Béla, *Anthologia humana – ötezer év bölcsessége* [1946] Budapest: Medio Kiadó, 2015a.

HAMVAS Béla, *Patmosz* II. [1964–1966] Budapest: Medio Kiadó, 2015b.

IRMSCHER, Johannes, *Antik lexikon*, szerk. SZEPES Erika, ford. BELLUS Ibolya – BORHY László – FÁBRI Péter, Budapest: Corvina Kiadó, 1993.

JASPERS, Karl, *Mi az ember?* ford. ifj. KÖRÖS László, Budapest: Katalizátor Kiadó, 2008.

- KENYERES Zoltán, *Mítosz és játék* = Uő., *Gondolkodó irodalom*, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1974. 243–305.
- KERÉNYI Károly, *Halhatatlanság és Apollón-vallás. Platón Phaidónjának megértéséhez* [Athenaeum, 1933] = Uő. *Halhatatlanság és Apollón-vallás. Ókortudományi tanulmányok 1918–1943*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984. 110–121.
- LACKÓ Miklós, *Sziget és külvilág. Kerényi Károly és a magyar szellemi élet* = Uő. *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*, Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996. 305–334.
- RADVÁNSZKY Anikó, *A végtelen távlatai Weöres Sándor költészetében* = „Beszélhetnek a kortársak”: *Esszék és tanulmányok Weöres Sándorról*, szerk. Uő., Budapest: Ráció Kiadó, 2017. 217–224.
- SCHEIN Gábor, *Weöres Sándor*, Budapest: Elektra, 2001.
- SCHLEIERMACHER, Friedrich, *A vallásról: beszédek a vallást megvető művelt közönséghez*, ford. GÁL Zoltán, Budapest: Osiris, 2000.
- SCHLEGEL, August – SCHLEGEL, Friedrich, *Válogatott esztétikai írások*, ford. BENDL Júlia – TANDORI Dezső, Budapest: Gondolat Kiadó, 1980.
- Sziget* I–III. 1935–1939, szerk. KERÉNYI Károly, Budapest: Orpheusz Kiadó, 2000.
- Tao te King*, ford., WEÖRES Sándor, Budapest: Tericum Kiadó, 1994.
- TAR Ibolya, SZÖNYI György Endre, szerk., *Hermetika, mágia. Ezoterikus látásmód és művészi megismerés, Ikonológia és műértelmezés* 5. Szeged: JATEPress, 1995.
- TÓTH Judit, *Hamvas Béla és Weöres Sándor – Mester és tanítvány?* 2012. <http://www.hamvasbela.org/2012/07/toth-judit-hamvas-bela-es-weores-sandor.html> [Letöltés dátuma: 2018.09.21.]
- TÖRÖK Endre, *Ami teljes, és ami részleges: Hamvas Béláról* = HAMVAS Béla *Scientia Sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya*, Budapest: Magvető Kiadó, 1988. 549–571.
- ÚJVÁRI Edit, „A mindenség hullámzó nászruhá”: *Istennői mítoszmotívumok Weöres Sándor költészetében*, Szeged: JGyF Kiadó, 2004.
- WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött írások* 1–3. Budapest: Magvető Kiadó, 1981.
- WEÖRES Sándor, *Eternal Moment: Selected poems*. Budapest–London: Corvina–Anvil Press Poetry, 1988.
- WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött levelek* I–II. szerk. BATA Imre, NEMESKÉRI Erika, Budapest: Pesti Szalon–Marfa Mediterrán, 1998.
- WEÖRES Sándor, *Hamvas Béláról* = *In memoriam Hamvas Béla*, szerk. DARABOS Pál, MOLNÁR Márton, Budapest: Hamvas Intézet, 2008. 272–273.

The poetry of Sándor Weöres and the modern Hermetic tradition

Abstract The inspiring influence of Eastern philosophy of religion proves to be a momentous element of the modern Western hermetic, esoteric and occult tradition – as it is visible in the case of theosophic and anthroposophic doctrines. This approach is both influential in the works of Béla Hamvas, the outstanding figure of Hungarian hermetic philosophy, and in the poetry of Sándor Weöres, who considered Hamvas his “mentor”. The paper focuses on those works of Weöres in which the principles of Western esoteric tradition and Eastern philosophy appear as forming a peculiar mixture. His artistic endeavours towards the transcendental can be illustrated by his philosophical prose, *A teljesség felé* (1945) [Towards perfection], and his poems titled *The Constant in the Changing* (1938) and *Song: Boundless Space* (1980). Based on these premises, the art of Weöres is entitled to special attention during the scrutiny of the relationship between modern hermetic tradition and art.

Keywords: Sándor Weöres, Béla Hamvas, esoteric-occult tradition, hermetism, theosophy

Újvári Edit PhD
Szegedi Tudományegyetem, JGYPK,
6725 Szeged, Boldogasszony sgt. 6.
ujvari.edit@szte.hu